

АЛЛОМА БАДРИДДИН АЙНИЙ ҲАЁТИ ВА ИЛМИЙ МЕРОСИ

Зойирова Ҳафиза

Имом Бухорий номидаги Тошкент

ислом институти ўқитувчиси

Абу Муҳаммад Бадриддин Айний ал-ҳанафий Маҳмуд ибн Аҳмад ибн Мусо ибн Аҳмад ҳижрий IX аср уламоларидан. У зот бир вақтнинг ўзида ҳам муҳаддис, ҳам муаррих (тарихчи), ҳам ҳуқуқшунос аллома бўлган. Боз устига, бутун мамлакатни оёқда тутиб турган давлат тизимларининг тизгинларини ҳам қўлларида ушлаб турганлари, алоҳида таҳсинга сазовор.

Абу Муҳаммад Маҳмуд ибн Аҳмад ибн Мусо ибн Аҳмад “Бадриддин ал-Айний” номи билан машҳурдир. Маҳмуд ибн Аҳмад ибн Мусо ҳижрий 762-йил рамазон ойининг 17-куни, Айнтаб шаҳрида туғилган (шогирди Ибн Тағрий Бардийнинг сўзига кўра шундай⁷, аммо Саховийнинг ёзишича, ҳижрий 762-йил рамазон ойининг 27-кунида таваллуд топган⁸). “Айний” номи шу шаҳарга нисбатандир⁹. “Айнтабий” сўзи енгиллаштирилиб “Айний” дейилган¹⁰. (Айнтаб – Антаб Туркиянинг жануби, Суриянинг шимолида жойлашган шаҳар. Араблар, Салжукийлар ва Усманийлар ҳукмронлиги даврида шу ном билан аталган. Кейинчалик 1921 йил 8 февралда бу шаҳарга “Ғози, гази” сўзи қўшилиб, “Ғозиантаб, Газиантеб” деб номланадиган бўлди¹¹).

Маҳмуд илмли, зиёли оилада дунёга келди. Отаси ўғлининг илм олиши учун бор имкониятини ишга солди. Маҳмуд Қуръони каримни тўлиқ ёд олди, ўқиш-ёзишни ўзлаштирди. Отаси ва бошқа шайхлардан ҳанафий фикҳини ўрганди. Шаҳрининг бир неча уламоларидан мантиқ, араб тили, тафсир илмларини таълим олди. Милодий 1381 ҳижрий 783 йил, 21 ёшида Суриянинг катта шаҳарларидан бири бўлмиш Ҳалабга (Алеппо) билимини ошириш учун йўлга отланди. У ерда Жамолиддин Юсуф ибн Мусо ал-Малатийдан фикҳ илмини, шайх Шамсиддин Муҳаммад Роъий ибн

⁷ Абул Маҳосин Юсуф Ибн Тағрий Бардий. Ан-нуҷумуз заҳироҳ фий мулуки миср вал қоҳиро. –Ж.16. –Қоҳира: Дарул кутуби ва ал-мисрийя, 1956/1375. – Б.8

⁸ Шамсиддин Муҳаммад ибн Абдурраҳмон ас-Саховий. Аз-Зовъул ламиъ ли аҳли қорнит тасиъ –Ж.10. –Байрут: Дар ул-жалил, 1992/1412. – Б.131.

⁹ Шамсиддин Муҳаммад ибн Абдурраҳмон ас-Саховий. Аз-Зовъу ал-ламиъ ли аҳли ал-қорни ат-тасиъ. – Ж.11. –Байрут: Дарул жалил, 1992/1412. – Б. 216 .

¹⁰ Солих Юсуф Маътуқ. Бадруддин ал-Айний ва асаруҳу фи ъилми ал- ҳадис. – Байрут: Дар ул- башаири ал- исламийя, 1987. – Б. 55.

¹¹ [Электрон ресурс]. Кириш тартиби: <https://ar.m.wikipedia.org/wiki/عنتاب> - ويكيبيديا



Зоҳиддан луғат илмини ва бошқа етук олимлардан таълим олди¹². Бир муддат ўтиб яна юртига қайтди.

Отасининг вафотидан сўнг, Айний илмга муҳаббати кучлилигидан яна билим олиш учун сафарга отланди. Милодий 1383, ҳижрий 785 йили 23 ёшида ҳадис илмидан тўла-тўқис насибадор бўлиш мақсадида Дамашк шаҳрига йўл олди. У ерда ҳадис илми бўйича йирик мактаблардан бири “Нурия” мадрасасига ўқишга қабул қилинади. Бир қанча етук устозлардан таҳсил олади. Дамашкда узоқ турмайди, Ҳалаб юртига бўлган меҳри туфайли яна ўша шаҳарга қайтади¹³.

Милодий 1384, ҳижрий 788 йили, ёши 25 га етганда ҳаж фарзини адо этиш учун Маккаи Мукаррамага сафар қилади. Макка ва Мадина шаҳарларида турган пайтида у ернинг олимлари билан учрашади, илм олади. Сўнг ўз ватанига қайтиб, ўзи ҳам дарс беришни бошлайди. Қўшни ўлкалардан кўплаб талабалар ундан таҳсил олиш учун келишади.

Орадан икки йил муддат ўтиб, Маҳмуд ибн Аҳмад Фаластиндаги Байтул Макдисга, милодий 1386, ҳижрий 788 йили сафар қилади¹⁴. У ерда асрининг етук олимларидан шайх Алоуддин ас-Сайромий олдига бориб, таълим ола бошлайди. Шу йилнинг ўзида устози билан Қоҳира шаҳрига кетади.

Шайх Сайромий Қоҳирага келганда, Миср султони Зоҳир Сайфиддин Барқуқ уни чиройли кутиб олади, унга иззат икром кўрсатади. Султон шайх Сайромийни ўзи барпо қилган катта “Зоҳирия” мадрасасига устоз этиб тайинлайди. Алоуддин Сайромий ақлли, илмли шогирди Айнийни дарс беришда ўзига ёрдамчи қилиб олади.

Айний Қоҳирада қулай фурсатдан фойдаланиб, машҳур шайхлардан ҳадис илмини ўрганишга жидду-жаҳд билан киришади. Сирожиддин Балқиний, Зайнул Ироқий, Тақийюддин ад-Дажавий ва бошқа йирик устозлар қўлида имом Аҳмаднинг “Муснад”и, имом Дорикутний, имом Доримийларнинг “Сунан”лари, имом Бағовийнинг “Масобийхус сунна”, имом Насайининг “Сунанул Кубро” асарларини таълим олади.

Милодий 1388, ҳижрий 790 йил шайх Сайромий вафот этади. Устози ўрнига Айний Зоҳирия мадрасасида дарс бера бошлайди. Аммо икки ойдан сўнг мадрасадан кетади. Ватанига қайтиб у ерда ёзаётган асарлари устида

¹² Бадруддин Маҳмуд Айний. Иқдул жуман фи тарихи аҳли аз-заман [565-628 ҳ.й]. –Ж. 1. – Қоҳира: Дарул кутуб ва ал-васаиқ ал-қовмийя, 2010. –Б.19.

¹³[Электрон ресурс]. Кириш тартиби: <http://islamonline.net> بدر الدين العيني .. معلم السلاطين - اسلام أون لاين

¹⁴ Солиҳ Юсуф Маътуқ. Бадруддин ал-Айний ва асаруҳу фи ўлми ал- ҳадис. – Байрут: Дар ул- башаири ал- исламия, 1987. – Б. 59.



ишлайди. Унинг илм таҳсил олиши ва таълим беришидаги шижоати, куч-гайрати атрофга ёйилади.

Бироз муддатдан сўнг Айний яна Қоҳирага сафар қилади. Шаҳар аҳли ҳам уни хурсандчилик билан кутиб олади.

Бадриддин Айний Қоҳирада бир неча лавозимларга тайинланган... Милодий 1398, хижрий 801 йилда ал-Мақризийнинг ўрнига бош назоратчи этиб тайинланади. Бош назоратчи вазифасини ўташ даврида Айний шариат қонунларининг амалда қўлланилиши, бозорларнинг ҳолати, бозордаги молларнинг тўлиқлигини қаттиқ назоратга олар эди. Бозорлар тартибсиз ҳолга келиб, савдо молларида етишмовчилик кузатилганда, нархлар кўтарилиб кетган пайтларда султонларнинг ўзлари Айнийга бу вазифани ўзи бошқаришини сўраб мурожаат қилишган. Чунки унинг ҳалоллиги, холислиги ва бу ишга лаёқати борлигини билишар эди. Шунинг учун бу вазифага бир неча бор қайта тайинланар эди.

Милодий 1416, хижрий 819 йилда унга вақф нозири вазифаси топширилади. Бу ишда 34 йил хизмат қилади.

Милодий 1426, хижрий 829 йилга келиб, Султон Бийбарс даврида ҳанафий қозиларининг каттаси этиб тайинланади.¹⁵ Қозилик вазифаси фақатгина шахсий ҳаётий масалалар билан чекланиб қолмаган. Балки уларга мурожаат қилинадиган ҳар қандай масала, у хоҳ жиноий иш бўлсин, ёки (маъмурий) фуқаролик иши бўлсин, юзага келган муаммони қози ҳал этиши керак эди. Шу билан бирга мусулмонларга намозларида имомлик қилиш, танга босиб чиқариладиган зарбхоналарда тангалар бутунлиги ва уларнинг вазнларини назорат қилиш ҳам қозининг вазифаси сирасига кирган.

Бадриддин Айний бу вазифаларнинг машаққати, қийинчилигига қарамасдан, таълим беришдан асло тўхтамади. Хижрий 818 йилда очилган “Муаййидийя” мадрасасида ҳадис илмидан, “Маҳмудийя” мадрасасида фикҳ илмидан таълим беради. Шу билан бирга тарих, нахв фанларидан ҳам дарс ўргатади. Натижада, унинг қўлида бир қанча илмли шогирдлар етишиб чиқди. Ҳанафийларнинг етук фақиҳ олимларидан бири Камол ибн Ҳумом, Шамсиддин Саховий, абу Фазл Асқалоний, Юсуф ибн Тағрий Бердий ва бошқалар шулар жумласидандир. Бадриддин Айний хижрий 814 йил Қоҳирада мадраса ташкил этди ва унда то вафотига қадар таълим берди.

¹⁵[Электрон ресурс]. Кириш тартиби: <https://islamonline.net/archive> بدر الدين العيني .. معلم السلاطين - إسلام أون لاين



Бадриддин Айний Миср султонларидан кўпи билан асрдош бўлган. Баъзилари билан ўрталарини мустаҳкам алоқа боғлаб турган. Айниқса, султон Бийбарнинг Айнийга нисбатан ҳурмати кучли бўлиб, ораларида муносабатлар мустаҳкам эди. Айний турк тилини яхши билиши бу алоқаларнинг ортишига ёрдам берди. Чунки Султон араб тилини яхши билмас эди. Айний кечалари бир неча соат Султонга шариат таълимотларини ўргатар, фикҳнинг нозик, тушуниш қийин бўлган ўринларини батафсил тушунтириб берар, тарих борасидаги асарини турк тилига таржима қилиб ўқиб берар эди. Султон Бийбарс устози Айнийнинг ҳузурида толиби илм ўлароқ ўтиришдан асло ҳижолат бўлмаган, балки доим бу билан фахрланган. Атрофидаги кишиларга ҳам: “Қози Айний бўлмаганида Исломимиз гўзал бўлмас эди”, деб очик-ойдин айтар эди¹⁶.

Султон Бийбарс ўзига келадиган элчиларни кутиб олиш, қўшни ўлкалардан келадиган мактубларни таржима қилиш каби масъулиятли вазифаларни ҳам устози Айнийга топширади.

Жаҳон илмий хазинасига қўшган ҳиссалари. Бадриддин Айний фикҳ, ҳадис, тарих, араб тили каби турли хил мавзуларда бир қанча асарлар таълиф қилганлар. Бу асарларнинг баъзилари бир неча жилдлардан ташкил топган. Улардан машҳурлари:

• “Умдатул қорий фи шарҳи саҳиҳил Бухорий”¹⁷. Бу ҳадис илмида “Саҳиҳул Бухорий” асарига ёзилган шарҳларнинг энг каттаси. Бу шарҳни олим 20 йилдан ортиқ вақт мобайнида ёзган, 11 жилддан иборат

• “Ал-баная фи шарҳил ҳидая”. Бурҳониддин Марғинонийнинг “Ҳидоя” китобларига ёзган шарҳлари бўлиб, ханафий фикҳида йирик китоблардан бири. Бу асар 13 йил давомида битилган, 10 жилддан иборат¹⁸

• “Ал-мақосидун нахвийя фи шарҳи шаваҳиди шуруҳил алфия”¹⁹

• “Минҳатус сулук фи шарҳи туҳфатил мулук”

• “Рамзул ҳақоик фи шарҳи канзид дақоик”. Бу ҳам ханафий фикҳида бўлиб, 2 жилддан иборат

• “Иқдул жуман фи тарихи аҳлиз заман”. Бу тарихга оид асар бўлиб, инсоннинг яралишидан то ҳижрий 850, милодий 1447 йилгача бўлган тарихий ҳодисаларни ўз ичига олган

¹⁶ [Электрон ресурс]. Кириш тартиби: <https://islamonline.net/archive>

بدر الدين العيني .. معلم السلاطين

¹⁷ [Электрон ресурс]. Кириш тартиби: shamela.ws كتاب عمدة القاري شرح صحيح البخاري - المكتبة الشاملة

¹⁸ Бадруддин Айний Маҳмуд ибн Аҳмад Айнтабий. Ал-Баноя шарҳул Ҳидоя. – Ж. 1. – Байрут: Дарул кутубул илмийя, 2000/1420. – Б.13.

¹⁹ [Электрон ресурс]. Кириш тартиби: shamela.ws كتاب المقاصد النحوية في شرح شواهد شروح الألفية - المكتبة الشاملة



- “Ас сайфу ал муҳаннад фи сийротил маликил муайяд²⁰”
- “Фароидул қалоид фи мухтасар шарҳиш шавахид²¹”
- “Ар ровзуз захир фи сийротил маликиз зоҳир тотар”

Бадриддин Айний ҳижрий 814, милодий 1411 йилда мадраса ташкил этади. Фикҳ ва ҳадис илмини ўрганиш истагидаги бўлган талабаларини шу ерга жамлайди. Барча китобларини толиби илмларга вақф қилади. Милодий 1451, ҳижрий 855 йилда 93 ёшида оламдан кўз юмади ҳамда ҳозирда масжид бўлган ўз мадрасасига дафн қилинади.

²⁰[Электрон ресурс]. Кириш тартиби: https://ar.m.wikipedia.org/wiki/عنتاب_-_ويكيبيديا

²¹[Электрон ресурс]. Кириш тартиби: <https://books.google.co.uz/books/about>

المشهور بالشواهد الصغرى :فرائد القلائد في مختصر شرح الشواهد

